

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKIRODALMI SZOLGÁLTATÁSOK ÉS HASZNÁLÓIK

Hét megyei könyvtár adatai és tapasztalatai alapján
SZ. NAGY LAJOS

Jelen tájékoztatónk a megyei könyvtárak társadalomtudományi szakirodalommal való ellátottságát, tájékoztató apparátusát és a társadalomtudományi szakirodalom és információ iránti helyi igények helyzetét próbálja felmérni. Nem ez az első kísérlet hazánkban arra, hogy a nevezett könyvtártípus szakkönyvtári jellegű feladatait körüljárja. A kérdéskör megközelítési módja azonban bizonyos változásokon ment át a kezdetektől napjainkig, s ennek éppúgy oka az általános szemléletváltozás, mint a könyvtárak (főleg a megyei könyvtárak) felkészültségének és lehetőségeinek növekedése.

A 60–70-es évek fordulóján a szakirodalomnak – különösképpen a *társadalomtudományi* szakirodalomnak – általában azt a részét propagálták és kísérték figyelemmel a megyei könyvtárakban, amely a széles olvasóközönség ismeretbővítését és tudatformálását volt hivatva szolgálni – vagyis az *ismeretterjesztő* szintű irodalmat, aminek gyűjtése és forgalmazása egyébként a legteljesebb mértékben *közművelődési* jellegű könyvtári feladat. Ennek jegyében folyt például az 1968-as és az 1969-es MM-vizsgálat is (A társadalomtudományi irodalom jelenléte a közművelődési könyvtárakban)¹. A 70-es évek elejétől kezdve mindinkább kezdtek előtérbe kerülni a valóságos szakkönyvtári funkciók, részint az információs rendszertervezés folyamatával, részint pedig a regionális ellátás megoldási elképzeléseivel kapcsolatban. Először – érthetően – a műszaki területek kerültek szóba², majd általános elvi síkon nyúltak többen a kérdéshez³, végül pedig a társadalom- és humán tudományok helyzetére is ráirányult a figyelem⁴. Eközben az első szakrészlegesítési hullám újabb nézőpontokat és módszereket is kínált a kialakuló szakirodalmi ellátáshoz az érdekelt könyvtáraknak – ez a kérdés azonban azóta is újra meg újra föléledő vitákat vált ki, s mintha még a fogalom tartalmában is lennének tisztázatlan (tisztázhatatlan?) pontok.⁵

Mialatt az elvi alapvetés, a terminológiai vita és az ellátás lehetőségeivel kapcsolatos eszmecsék folytak és folynak, a megyei könyvtárak az élet készítésére megkezdték a szakirodalmi ellátás és információszolgáltatás kiszélesítését, a szakkönyvtári jellegű feladatok mind tudatosabbá váló és mind több tervszerűsége mutató ellátását. Ma már rendelkeznek annyi tapasztalattal, hogy azt érdemes összegyűjteni. Mégpedig nemcsak a helyzet minél pontosabb ismerete végett, hanem "magasságszabályozó" gyanánt is: hogy tudniillik érzékeltesse a lehetséges és elvárható haladási szintet valahol a szárnyaló prognózisok égi magassága és a tehetetlenség szülte igénytelenség vakondjártarai között.

A mostani tájékoztató abba a sorba kapcsolódik, amely bizonyos műszaki szolgáltatások megyei könyvtári hasznosításának felméréseivel kezdődött⁶, majd a tanácsi hivatali szakkönyvtárak (szakrészlegek) föltérképezésével folytatódott⁷.

Legfőképpen arra voltunk kíváncsiak, hogyan élnek a megyei könyvtárak a meglévő *országos* társadalom- és humán tudományi *szakkönyvtárak szolgáltatásaival*, s emellett, ehhez kapcsolódva próbáltunk némi képet szerezni a társadalom- és humán tudományi *gyűjtés szempontjairól*, a könyvtárak *saját* ide vonatkozó *szolgáltatásairól* és a nevezett tudományterületekkel kapcsolatos *használói igényekről*.

Tájékozódásomban kétféle módszert használtam. Négy megyei könyvtártól előre megfogalmazott kérdésekre írásban kértem választ (Kaposvár, Kecskemét, Miskolc, Szeged); két megyei könyvtárban pedig személyes konzultációkat folytattam: Győrben többé-kevésbé a teljes kérdéslistát szem előtt tartva, Egerben pedig főleg a szakirodalom használóira koncentrálna. Egy könyvtárban (Szombathely) együtt alkalmaztam a két módszert: az írásos válasz alapján személyesen is tájékoztam.

Most is előre szeretném bocsátani, amit hivatkozott TMT-cikkemben a megyei könyvtárak szakkönyvtári szerepéről mondtam: hogy a társadalomtudományi állományépítést, a szolgáltatások meglétét és igénybevételét mérlegelve nem egy *általános tudományos könyvtári* szerepet feltételezve teszem meg észrevételeimet; azt azonban mindvégig szem előtt tartom, hogy a megyei könyvtárak a szakirodalom és a szakirodalmi információk területi közvetítésének lényegében legfontosabb bázisai kell hogy legyenek.

A társadalomtudományi gyarapítás és állomány néhány jellemző vonása

A társadalomtudományi szakirodalom *gyűjtésének, beszerzésének* tervszerűsége, átgondoltsága nem egyforma a megvizsgált könyvtárakban. Három helyen (Győr, Kecskemét, Miskolc) a gyűjtésben nincsen kiemelt szakterület. Miskolcra azzal indokolják ezt, hogy nincs társadalomtudományi szakkönyvtár a városban, ezért a gyarapítás a hazai irodalom teljességének igényével folyik. Kaposváron "figyelembe veszik a Tanítóképző Főiskola, a középiskolák és a politikai továbbképzések kötelező irodalmát", Szegeden – tekintettel a város zeneművészeti főiskolájára és az operatársulat létre – "kiemelten gyarapítják a művészettudományba tartozó dokumentumokat", tradíciója miatt pedig az irodalomtudományi és történettudományi dokumentumokat. Szombathely két alapszempontot jelölt meg: a városban szakkönyvtári bázissal nem rendelkező három szakterület (állam- és jogtudomány, művészetek, zene) kiemelt kezelését, valamint a tanulmányi igények kielégítését szolgáló szakirodalom kellően magas példányszámú beszerzését, tekintettel a regionális funkciókra is. Az *idegen nyelvű szakirodalom beszerzési elveiben* annyi-
ban nagyobb az egység, hogy négy könyvtár egybehangozóan vallja: a kézikönyv-jellegű kiadványokat gyűjti elsősorban (Kecskemét, Miskolc, Szeged, Szombathely). Kecskemét és Szeged kivételével azt is hangsúlyozzák, hogy világnyelveken szerzik be ezeket, sőt Szombathely mennyiségi rangsort is ad (német, orosz, angol, francia); Szeged csak világnyelvi túlsúlyt említ.

A *kurrens folyóiratok* közül csak a *külföldiek* jelenlétére és arányaira kérdeztem rá. A válaszok két ok miatt nem teljesen egyöntetűek. Részben nem mindegyik válaszoló tekintette külföldinek a külföldön megjelenő magyar nyelvű periodikumokat, másrészt pedig – a kérdőív tudományág-felsorolásában nem szerepelvén – a legtöbb helyről nem

jött adat a könyvtártudományi szakfolyóiratokról. Ezek után a kurrens külföldi folyóiratok diszciplínánkénti megoszlása a következő a könyvtárakban:

	Győr	Kaposvár	Kecskemét	Miskolc	Szeged	Szombathely
Társadalomtudományok általában	2	1	1	2	2	7
Filozófia	1	--	1	2	2	1
Politika	1	--	2	3	3	1
Közgazdaságtudomány	2	--	1	1	1	--
Szociológia	--	--	2	--	1	--
Pedagógia	--	--	--	2	--	--
Történettudomány	2	--	2	1	--	--
Honismeret, néprajz	2	--	--	1	2	5
Irodalomtudomány	13	12	6	8	10	12
Nyelvtudomány	3	1	--	2	--	--
Művészetek (össz.)	15	21	15	35	18	30
művészet általában	--	4	2	6	5	1
építészet	6	3	2	4	3	2
képzőművészet	2	4	3	2	9	5
iparművészet	2	3	1	1	--	--
fotó, film	3	3	1	1	--	11
színház	--	--	--	1	--	1
numizmatika	--	--	--	2	--	--
zene	2	3	6	18	1	10

A kapott folyóiratbeszerzési adatok vizsgálata két szempontból nézve is bizonyos ellentmondásokat vet fel. Először kiugrik néhány ellentmondás a könyvtár által megjelölt speciális gyűjtési szempont és a folyóiratállomány tényleges megoszlása között. Például Szegedre, ahol saját megállapításuk szerint kiemelten gyarapítják a művészettudományi dokumentumokat (opera, zeneművészeti főiskola), egy külföldi *zeneművészeti* folyóirat jár; az összes művészetet tekintve pedig a hat vizsgált könyvtár közül a negyedik helyen áll folyóiratféleségek tekintetében. Vagy Kaposvár például a pedagógia kiemelt gyűjtését említette, s közben egyetlen külföldi pedagógiai és pszichológiai folyóiratot sem járát. Aztán egyetlen könyvtárba sem jár külföldi jogtudományi periodikum, pedig például Szombathely a gyarapítási szempontjai közt hangsúlyozta a jogtudomány kiemelt szerepét.

A másik ellentmondás-csoportot a szakterületenkénti összevetés hozza felszínre. A legszembeütőbb – és esetleg meg is kérdőjelezhető – eltérések a következők:

– a táblázatban az 1–8. helyen felsorolt tudományágakban összesen 10–14 folyóiratféleség jár egy-egy könyvtárba – Kaposvárra viszont mindössze egy;

pedagógiai folyóiratot csak Miskolc járat (2 féleség); noha *nem* jelölte meg kiemelt gyűjtési területnek a pedagógiát,

– a nyolc közül olyan "szakterület", amelynek mindegyik könyvtárban lenne külföldi szakfolyóirata, csupán a "társadalomtudományok általában". Különösen szembeütő, hogy szociológiai folyóirattal csak két helyen rendelkeznek (Kecskemét, Szeged), s hogy ugyancsak két könyvtárba nem jár egyetlen néprajzi és honismereti folyóirat sem (Kaposvár, Kecskemét). Ugyanakkor *filozófiai* periodikumot öt könyvtárban is találtunk;

– az irodalmi és művészeti folyóiratoknak a többi területhez viszonyított jelentős kiugrása indokolt és érthető tény egyszerűen abból az okból, hogy ezek közt számos közművelődési igényt is kielégítő periodikum található, sőt egy részük kimondottan hobbyszaklapként is funkcionál (főleg zenei és fotós-filmes lapok). Az egyes megyei könyvtárak közti mennyiségi különbség némely esetekben olyan nagy, hogy azt már a specializálódással sem tudjuk kellően megindokolni. Az irodalom területén a kecskeméti 6 periodikum látszik kevésnek még úgy is, ha 2–3 külföldön megjelent magyart is hozzászámítunk. A művészetek területén Miskolc és Szombathely pozitív kiugrása tűnik fel: az előbbiét a 18 zenei, az utóbbiét a 11 fotós és filmes periodikum okozza. E két szám elsősorban a többi könyvtárba járó, adott szakterületi periodikum mennyiséghez viszonyítva nagy. Például a zene területén a második helyen álló szombathelyi könyvtár is "csak" 10 folyóiratféleséggel rendelkezik; a fotó és film kategóriában pedig Szegeden egyáltalán nem található külföldi folyóirat, Kecskeméten és Miskolcon pedig 1–1 van.

Szembeötlő sajátossága azután a kurrens periodikumállománynak még az egyes tudományterületeken megfigyelhető sokféleség. Más oldalról megközelítve a kérdést úgy is fogalmazhatunk, hogy a kurrens külföldi folyóiratok közül nagyon kevés az azonos az egyes könyvtárakban.

Kérdéseim az állománygyarapítás, illetve a gyűjtemény néhány jellemzőjére vonatkoztak csak – így a probléma *egészéről*, illetve több részletkérdéséről nem alakíthattam ki képet. A válaszokban megfogalmazott gyűjtési-gyarapítási elvek mindenesetre némi bizonytalanságra is utalni látszanak több helyütt. Néhány helyen tapasztalható ugyan bizonyos helyi szempontok figyelembevétele is (nemzetiségi ellátási funkciók, a városban beszélt idegen nyelvek szem előtt tartása, a pedagógiai felsőoktatási intézmény igényeinek számszerű figyelembevétele), azt azonban nem mondhatjuk el, hogy megszilárdult volna már az az elv, amelynek érvényesülését Papp Istvánnal együtt magam is fontosnak látnám, hogy ti.: "a megyei könyvtárak igényesebb állománygyarapításra (és szolgáltatásokra) vállalkozzanak azokon a szakterületeken, amelyek iránt a közvetlen társadalmi környezet máris nagyobb érdeklődést mutat"⁹. Különösképpen az idegen nyelvű könyvbeszerzéseknél látnám fontosnak e szempontok bizonyos határokon belüli figyelembevételét is.

A kurrens külföldi folyóiratok beszerzési gyakorlata számos olyan *elvi* kérdést is magával hoz, amelyre "központi" válasz nem adható – az adott szintnek azonban lehetőleg pontosan meg kell fogalmaznia a maga számára:

Legyen-e képviselve minden társadalomtudományi ág legalább egy alapvető szakfolyóirattal minden megyei könyvtárban? Ha *nem* szükséges, akkor mi határozza meg, hogy egy adott tudományág teljesen mellőzhető legyen? Ha viszont igen: mi legyen az az egy alapvető folyóirat? Sőt: lehetséges-e bármely szakterületen egyetlen folyóiratot kiválasztani? De nem telne-e többre a kemény társadalomtudományok területén is, ha az irodalmi-művészeti folyóiratokat ésszerűen megritkítanánk? Csupán kérdezem – az anyagokból ugyanis nem kaptam világos választ rá –: feltétlenül szükség van-e Szombathelyen 7 fotóművészeti lapra, amelyhez még 4 filmes lap is csatlakozik, miközben – mondjuk – a pedagógiai vagy jogtudományi szakfolyóiratokat teljesen nélkülözni tudják? Vagy: Kaposváron mi indokolja a 21 művészeti és 12 irodalmi szaklap jelenlétét, s vele szemben a néprajzi, pedagógiai, szociológiai, közgazdasági stb. folyóiratok teljes hiányát? És tovább: feltétlenül szükséges-e a színvonalas miskolci zenei gyűjteményre való tekintettel 7 *audiotechnikai* lap, miközben a hazai grafika "Mekkájában" 2 képzőművészeti lappal megelégszenek?

Anélkül, hogy bármifajta "egyenlőség" vagy arányosság ideáját kívánnám sugallni, azt kell mondanom, hogy a folyóiratrendelésekben nem teljesen érvényesül még sem a tudatosság, sem az ésszerűség. E részben előlegzett megállapításhoz a későbbiekben – a használokról és a használatról szólva – még újabb bizonyítékokkal is találkozni fogunk.

A társadalomtudományi tájékoztatás eszközei; szolgáltatások

A kurrens társadalomtudományi tájékoztató forrásokra, szolgáltatásokra vonatkozó adatokat öt megyei könyvtárból tudjuk számszerűen és részletezve is megadni. Az összesített adatok különösképpen nagy – a folyóiratrendelésnél jóval nagyobb – különbségeket mutatnak. A könyvtárban megtalálható országos társadalomtudományi tájékoztató források száma a következő:

Szombathely: 89	Kecskemét: 36
Kaposvár: 27	Szeged: 16
Miskolc: 12	

Egészen nyilvánvaló, hogy a felsorolt számadatok *nem a tényleges* mennyiségi különbséget mutatják az egyes könyvtárak között, sőt feltehetőleg az arányok sem pontosak. Mégis érdemes pillantást vetni rájuk, mert "hamisságukban" is kifejeznek valamit az igazságból. Akár az az oka ugyanis a hiányos adatszolgáltatásnak, hogy a válaszadó könyvtáros nem jól ismeri a tájékoztató forrásokat, akár az, hogy a könyvtári gyakorlatban nem használják őket tájékoztatói forrásként, azaz nincsenek benne a "levegőben", mindenképpen kérdésessé válik a jelenlétük, még ha ott is vannak.

Érdekes anomáliákat hoz a felszínre a források tudományágankénti megoszlása is:

	Kaposvár	Kecskemét	Miskolc	Szeged	Szombathely
Politika, művészetpolitika	3	3	1	7	14
Közgazdaságtudomány	7	9	2	1	24
Pedagógia	6	5	3	3	7
Jogtudomány	3	2	2	2	4
Történettudomány	1	1	–	–	9
Irodalomtudomány	–	4	1	1	5
Néprajz	1	1	–	–	1

A film-, színház-, tánc- és képzőművészet területéről csak Szombathely jelölt meg kurrens tájékoztató forrásokat és szolgáltatásokat; a nyelvtudomány területéről rajta kívül még egy könyvtár: a kecskeméti.

Ha a hiányok felől tekintünk végig a könyvtárak adatain, a következő képet kapjuk: 8 társadalomtudományi területen nem rendelkezik semmilyen kurrens tájékoztató eszközzel Miskolc, 7 területen Kaposvár, s 4–4 területen Kecskemét és Szeged. S még ha valószínű feledékenységről van is szó a válaszlap kitöltése során, föl kell tennünk azt a kérdést, hogy vajon mennyire hatékonyan tud keresni és válaszolni az adott tájékoztató könyvtáros az olvasók e területekre vonatkozó kérdéseire.

A nem hagyományos tájékoztató szolgáltatások közül – amelyeknek különben nem igazán nagy a száma a társadalomtudományok területén – alig néhányat vesz igénybe egy-egy megyei könyvtár. Ritkán rendelik meg a létező referáló lapokat: a Világirodalmi Híradót csak Kecskemét és Szombathely, a Zenei Szakirodalmi Tájékoztatót rajtuk kívül még Szeged jelentette. Csak Szombathelyre jár az Országgyűlési Könyvtár Világpolitikai Információja (gyorsindex), a Világpolitikai Dokumentáció (permutált index) pedig Miskolcra és Szegedre. Tartalomjegyzék-másolat kérésről vagy rendelésről sehol sem ejtenek szót, s nem kérnek témafigyelést sem. (Ez utóbbival kapcsolatban van egy más forrásból származó ellentétes adat: a Közgazdasági Egyetem Könyvtára ugyanis úgy tájékoztott, hogy Kecskemét igénybe veszi a témafigyelő szolgáltatásokat.)

Ugyancsak elenyészően kevés a megyei könyvtárak saját készítésű (vagy átcsomagolású) tájékoztató szolgáltatása. Csupán Szombathely tudósított folyamatos szolgáltatásokról:

1. az 1980-tól folyamatosan épített zenei műismertetés-katalógus; 2. válogatás a Világpolitikai Információ anyagából, tekintettel a már beérkezett fordításokra; 3. Szemle a közgazdasági irodalomból (az országos szolgáltatások által még nem bibliografizált közgazdasági irodalom).

A leggyakrabban igényelt szolgáltatásnak az irodalomkutatás látszik – erre még majd a használat és a használók vizsgálatakor visszatérünk. Mind a hét könyvtár kiemelte ennek jelentőségét és viszonylagos gyakoriságát.

Az is kitéstett a válaszokból, hogy a meglévő tájékoztató forrásokat túlnyomórészt a könyvtárosok kezelik, ők keresnek bennük – a használó csak egészen kivételesen dolgozik velük.

A társadalomtudományi dokumentumok és egyéb szolgáltatások használói és használata

Sárdy Péter a korábban már hivatkozott 1976-os cikkében az alábbi használói csoportokkal számolt a megyei könyvtári tájékoztató tevékenység során:

- helyi, megyei tanácsi és pártszervezetek munkatársai,
- közép- és kisvállalatok vezetői,
- gyakorló pedagógusok, jogászok, közgazdászok,
- közművelődési információs igényrel jelentkezők¹⁰.

A könyvtárhasználatra vonatkozó korábbi felmérések közül az MM-é a munkásság és az ifjúság körében vizsgálta az ismeretterjesztő irodalom népszerűségét, a KMK-é pedig – a társadalomtudományi művek összforgalmának változásait óhajtva regisztrálni – nem fordított külön figyelmet az egyes használói rétegekre. A jelenlegi felmérés során az írásos anyagok és a könyvtárosokkal folytatott beszélgetések egybehangzóan azt hozták ki, hogy a társadalomtudományi szakirodalom és tájékoztatás számottevő használói csoportjai a következők a megyei könyvtárakban (eltekintve most a tanácsi szakrészleg használóitól):

- közép- és főiskolások, egyetemisták,
- képzésben vagy továbbképzésben részt vevő könyvtárosok, pedagógusok,
- helytörténeti kutatók,
- vetélkedők résztvevői.

A megyei-városi vezetőket a tanácsi hivatali szakkönyvtárak bizonyos szolgáltatásainak, valamint a megyei könyvtárban készülő helyi (megyei) sajtószemléknek az igénybevevőiként említik elsősorban – vagyis általában a tájékoztatást kérik túlnyomórészt, nem magukat a dokumentumokat.

A kapott kép alapján teljesen egyértelmű, hogy a megyei könyvtárak társadalomtudományi állományát és szolgáltatásait döntő mértékben valamilyen tanulmányok végzésével kapcsolatban veszik igénybe. Adott alkalomról, szituációról van szó tehát, azaz *jelentős számú, folyamatosan* kutató törzshasználói gárdáról nem beszélhetünk. A megyeszékhelyen található társadalomtudományi vagy humán jellegű felsőoktatási intézmények hallgatói mennyiségileg (s talán minőségileg is?) a legjelentősebb részét alkotják az első használói csoportnak: ennek nyomait már az állománygyarapítási szempontokat vizsgálva is láthattuk, különösen Győrben és Szombathelyen jelezték nagy aktivitásukat.

Gyakorló pedagógusok, jogászok és közgazdászok – akiket Sárdy Péterre hivatkozva fentebb már említettem – mindennapi munkájukhoz nem használják tömegesen, azaz jellemző használói csoportként a megyei könyvtár szakirodalmi szolgáltatásait. Győrben kaptam azt az információt, hogy a megyei könyvtárnak letétje van a Közgazdasági Társaság klubjában. Egyébként ezekből a használói csoportokból elsősorban az ismeretterjesztő

előadásokat tartó szakemberek keresik fel leggyakrabban a könyvtárat, szaktájékoztatást is kérve (pl. Kaposvár).

A *használat módjai* közül első helyen a dokumentumkéreéseket említik, s ezzel közelítően egyenrangúnak értékeli az "alsóbb szintű" tájékoztatási igényt (technikai referenz, adatszolgáltatás). Ez utóbbi a szombathelyi könyvtár becslése szerint nálunk a tájékoztatási kérések mintegy 70%-át teszik ki. Egyebütt nem vállalkoztak effajta becslésre.

Itt kell még újra megemlítenünk a képzésben-továbbképzésben résztvevők nem ritka irodalomkutatási igényeit is, amelyekhez mindegyik könyvtár igyekszik alkalmazkodni mind a szombathelyi irodalomkutatások felhasználásával, mind saját – főként szemináriumi és szakdolgozatokhoz végzett – irodalomkutatások elvégzésével. Győrött alkalmam nyílt átnézni néhány évre visszamenőleg az elkészült és tárolt irodalomkutatásokat. Közülük legtöbb pedagógiai tárgyú volt, s részben szakdolgozó főiskolások, részben a főiskolát levelező úton végző gyakorló pedagógusok kérésére készült.

Ez irodalomkutatások átnézése is közrejátszott abban, hogy a meglátogatott könyvtárakban külön is érdeklődtem az *idegen nyelvű szakirodalom használatáról* és a *fordítottási igényekről*. Mindenekelőtt az derült ki, hogy a pályázók, szakdolgozók szinte kivétel nélkül magyar nyelvű szakirodalom összeállítását kérik a könyvtárosoktól, s az idegen nyelvű cikkeknek, könyveknek a *fordíttatását* sem igénylik.

A megyei könyvtárak kapcsolatai a megyeszékhely társadalomtudományi gyűjtőkörű szakkönyvtáraival

Az e kérdésre kapott válaszok megrajzolnak ugyan egy képet, egyúttal azonban újabb, további vizsgálódás szükségességére is utalnak. Fel kellene ugyanis végre deríteni, mik a valódi okai a kapcsolatteremtés és együttműködés már-már "sorsszerűnek" tetsző nehézkességének – nemcsak országosan, de egy-egy városon belül is.

A könyvtárak felsorolásai minden kommentár nélkül is elárulják a legtöbb helyen a szinte teljes elszigeteltséget. Miskolc ezt eléggé egyértelműen meg is fogalmazta, amikor azt írta: "a tájékoztatás területén nincsen kapcsolata" a megjelölt egyetlen könyvtárral. Kaposvárról és Kecskemétről a korábban már jelzett állománygyarapítási szempontra utaltak, hogy ti. a két-két nevezett könyvtár állományának *menyiségi* figyelembe vételével szerzik be a társadalomtudományi szakirodalmat – vagyis igazában besegítenek a kötelező és ajánlott irodalom beszerzésébe. Kaposvár még a könyvtárközi kölcsönzést említette együttműködési formaként. A szombathelyi válasz – miként a felsorolásban – a kapcsolat formáinak megjelölésében is adatgazdagabb. A gyűjtőkori együttműködésen kívül közös akciókat is megnevez: ilyenek a folyóiratlelőhelyjegyzék, valamint a megyei központi kéziratkatalógus készítése.

A felsorolás hiányosságai, illetve a kapcsolatok hiányának írásbeli és szóbeli indoklásának alapján úgy látjuk, hogy bizonyos kifogás kereső attitűd sem kizárt a megyei könyvtáraknál (könyvtárak egy részénél?); illetve van némi előítélet is bennük a város egyéb könyvtárainak megítélésében. Mert ugyan nem vitatható, hogy múzeumi és levél-

tári könyvtárainkat a szükségesnél erősebb bezárkózási törekvés is jellemzi; hogy a pedagógiai kabinetek szakkönyvtárai még többnyire a hely- és útkeresés szakaszában vannak; és hogy a fiatalabb felsőoktatási intézmények könyvtárainak sem dokumentum-, sem könyvtárosellátottsága nem ideális – ám hogy csak ezeken a tényezőkön múlna a kapcsolatteremtés, az semmi esetre sem igaz. És ma már az sem igaz, hogy az együttműködés legfőbb mozgatóerőinek egyike, a szükség, az érdek hiányoznak. Az a körülmény mindenestre roppant érdekes, hogy az eddigi szerény együttműködési eredmények mégis inkább a megyei könyvtárak kezdeményezéseire jöttek létre, noha feltételezhetően nem ők a legtöbbet *kapó* fél ebben az együttműködésben.

Következtetések és javaslatok

Összegyűjtött adataink mindenekelőtt felhívják a figyelmet azokra a körülményekre, arra a szellemi közegre, amelyben (és amelynek számára) biztosítaniuk kell a megyei könyvtáraknak a társadalomtudományi szakirodalmi alapellátást. E téren a nyers tények a következők:

– Vidéki városainkban – két-három egyetemi várost kivéve – meglehetősen kis volumenű társadalomtudományi kutatás folyik, s alacsony a kutatók száma is. Szervezett kutatást ezekben némelyik tanárképző főiskolán és néhány múzeumban regisztrálhatunk, a kutatást végzők száma azonban itt egészen csekély. Ez a kör – a főiskolai oktatógárda egyéb tagjaival együtt – az egyetemi és/vagy intézeti könyvtárakra támaszkodva dolgozik – ellátásuk *nem is lehet* megyei könyvtári feladat. A tényleges elmélyült kutatásokhoz egy területen kell biztosítani a dokumentum- és tájékoztatási apparátus tekintében a feltételeket: a helytörténet területén.

– A megyeszékhelyek felsőoktatási intézményei általában nem rendelkeznek olyan könyvtárral, amelyben kellő példányszámban biztosítani tudnák a tanulmányokhoz kívánatos kötelező és ajánlott irodalmat, és amelyben elegendő olvasói férőhellyel rendelkeznének a hallgatói létszámhoz viszonyítva. Ezzel a ténnyel hosszú távon számolni kell a megyei könyvtáraknak, csakúgy, mint azzal, hogy a felsőoktatási könyvtárak egy része – különösen a régebbi kiadású dokumentumok tekintetében – belátható időn belül nem tud versenytársukká válni, tehát a különféle dolgozatkészítő egyetemi hallgatók kiszolgálásának feladata reájuk hárul.

– A megyei könyvtár legnagyobb létszámú, legadekvátabb szakirodalmi használói körét az adott településen (vagy régióban) élő gyakorló szakembereknek *kellene* alkotniuk. Jelen pillanatban azonban pontosan ez a csoport veszi igénybe a legkevésbé a társadalomtudományi szolgáltatásokat és dokumentumokat. Távolmaradásuk okai között nyilvánvalóan fontos helyet tölt be a túlterheltség és az ebből származó időhiány, valamint az ugyancsak ezekkel *is* összefüggő leszállított munkahelyi követelményrendszer, amely kénytelen megengedni és elfogadni a folyamatos *önképzés* nélküli munkavégzést is. A gyakorló *pedagógusok* ellátását tekintve a fő hangsúlyt a *szaktárgyi* önképzést és szinttartást lehetővé tevő ellátásra kell helyeznie a megyei könyvtárak, mivel a didaktikai-módszertani segédanyagokat és kézikönyveket az iskolai könyvtárak (tanári könyvtárak)

többsége már most is beszerzi, az egyéb pedagógiai szakirodalommal történő ellátásban pedig – elvileg legalábbis – fontos szerep várna a továbbképzési intézetek könyvtáira. A *jogászok* egy részének (főleg az apparátusban dolgozóknak) az ellátásához hozzájárulnak a tanácsi hivatali szakkönyvtárak és szakrészlegek, már ahol léteznek és működnek. Kérdés marad azonban, hogy a jogászok egyéb csoportjai (bíróságoknál, vállalatoknál vagy ügyvédi munkaközösségekben dolgozók) munkahelyi szakirodalmi ellátása olyan megoldott-e, hogy emiatt nem szorulnak rá a megyei könyvtár használatára. Ugyanezt kérdezhettük a *vállalati vezetők* és a *közgazdászok* esetében is. Azt hiszem, időszerű lenne e tekintetben minden megyei könyvtárnak pontos képet kialakítania a környezetében elhelyezkedő munkahelyi könyvtárak használhatóságáról, hogy tudja, mely rétegeket mivel kell ellátnia, s mely területeken számíthat kiegészítő-együttműködő partnerekre.

– A most vizsgált használói rétegek távolmaradásával kapcsolatban fölemlített igénytelenség problémakörét is célszerű lenne végre őszintén mérlegre tenni. Mert amennyire valóban tény eme igénytelenségnek a megengedhetőnél nagyobb megléte, annyira tény az is, hogy e rétegeknek létezik egy nagyon mobil, aktív, szakterületének eredményeit folyamatosan követni igyekvő olyan része is, amelyet a megyei könyvtárak mégsem sorolhatnak állandó használói közé. Az időhiányon kívül például azért nem, mert – ne feledjük -- ez az értelmiségnek az a csoportja, amely tudatosan vásárol, gyűjt szakkönyveket és járát szakfolyóiratokat is, tehát házikönyvtárát teszi többé-kevésbé alkalmassá önképzési igényeihez.

E körülmények *között*, ebben a közegben -- és e körülmények és közeg *ellenére* -- a következő legfontosabb feladatokat látjuk elvégzendőnek a könyvtári gyakorlatban:

1. Az országos társadalomtudományi szakkönyvtáraknak rendszeresen meg kellene küldeniük saját szakirodalmi szolgáltatásaikról (illetve az adott szakterületen meglévő országos szolgáltatásokról) kiadott tájékoztatójukat a megyei könyvtáraknak.
2. Kívánatos lenne mindemellett a folyamatos személyes munkakapcsolat fenntartása is a szakkönyvtárak (szakközpontok) és a megyei könyvtárak szaktájékoztatói vagy szakrészlegvezetői között. Ennek keretében kellene lehetővé tenni a kölcsönös egyéni vagy csoportos tapasztalatcseré-látogatásokat, amelyek során a szaktájékoztatók megismerhetnék, illetve szinten tarthatnák ismereteiket az adott szakterületek szakirodalmi ellátási és tájékoztatási módszereiről, a szakkönyvtárak pedig megismerkedhetnének a megyei könyvtárak *szakirodalmi* feladatkörével és igénytípusaival.
3. A fent mondottakból következően is számottevően ki kell bővítenie a megyei könyvtárak többségének szakirodalmi tájékoztató apparátusát, mindenekelőtt az országos szolgáltatások szélesebb körű és átgondoltabb igénybevételével. E szolgáltatásoknak a jelenleginél sokkal jobb ismerete és sokoldalúbb felhasználása kívánatik meg a megyei könyvtári tájékoztató munkában. A használók meglévő és potenciális igényeit figyelembe véve, de egyben befolyásolva-fejlesztve is, nagyobb szerepet kell adni a tájékoztatás során és az irodalomkutatásokban az idegen nyelvű szakirodalomnak. (Különösképpen fontosnak látom ezt a főiskolai hallgatók és az egyéb disszertációkészítők esetében.) Aktívabban kell élni a

könyvtárközi kölcsönzés és a fordításkérés-fordíttatás egyébként haladéktalanul bővítendő és egyszerűsítendő lehetőségeivel.

4. A tágabb körű regionális együttműködés kibontakoztatásával összhangban halaszthatatlan a kapcsolatfelvétel és az együttműködés megszervezése a megyeszékhelyen és környezetében működő társadalomtudományi szakkönyvtárakkal.
5. Szem előtt tartva a megyei könyvtári gyűjteményépítésnek a szakirodalom beszerzésére vonatkozó általános elveit és szempontjait, átgondoltabbá és a helyi sajátosságoknak jobban megfelelővé kell tenni a gyarapítási tevékenységet a társadalomtudományok területén is. Ez elsősorban a következő sürgős feladatokat jelenti:

- a helyi társadalomtudományi szakkönyvtárak profilját is tekintetbe véve meg kell határozni a kiemelt gyűjtési területeket;
- az idegen nyelvű beszerzésben elsődlegesen a szakterületi tájékozódást elősegítő információs eszközökre, kézikönyvekre kell figyelmet fordítani;
- több irányú és határozott, ésszerűen végrehajtott "rendteremtésre" van szükség a külföldi szakfolyóiratrendelés területén. Ez jelenti egyfelől az egyes tudományágak közt esetlegesen kialakult és *indokolatlan* aránytalanságok megszüntetését, másfelől pedig az egyes szakterületekről megrendelt folyóiratok minőségi és részben használhatósági felülvizsgálatát, hogy mind szakmai, mind nyelvi szempontból valóban az alapvető folyóiratokkal rendelkezzen a könyvtár.

* * *

Az elvégzendő számos feladat sem von le annak a bevezetőben megállapított ténynek az értékéből, hogy a megyei könyvtárak a társadalomtudományi ellátás feladatait egyre tudatosabban és tervszerűbben végzik. Felmérésünk azonban megmutatta a tudatosság és a tervszerűség hiányait is, és mivel dolgozatunk a továbbfejlesztés elősegítéséhez szeretne hozzájárulni, ezek elemzését éppolyan fontosnak tartottuk, mint az eredmények felmutatását. A tennivalókat elsősorban az érdekelt könyvtárak oldaláról fogalmaztuk meg – ez azonban nem jelenti azt, hogy ne tudnánk, amit legutóbb a Futala Tibor – Horváth Tibor – Papp István szerzőhármás fogalmazott meg egyértelműen a Könyvtári Figyelőben¹¹, hogy ti. az információellátás alfája és omegája az ország központi szolgáltatási rendszerének jól megszervezett, korszerű állapota. Amelynek fogadására persze – számítva valamikori megvalósulására -- a megyei könyvtáraknak is folyamatosan és fokozatosan készülniük kell.

IRODALOM

1. VERSEGHY György: A társadalomtudományi irodalom kérdései a közművelődési könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő, 1971. 3.sz. 209–224. és 1972. 1.sz. 87–98.p.
2. TÓTH Gyula: A nagy közművelődési könyvtárak szerepe a vidéki műszaki értelmiség szakirodalmi ellátásában. = Könyvtári Figyelő, 1971. 4.sz. 288–294.p.

3. ZIRCZ Péter: Gondolatok a közművelődési könyvtárban. = Könyvtáros, 1973. 7.sz. 386–388.p. és B. NAGY Ernő: Megyei Könyvtár – általános tudományos könyvtár. = Könyvtáros, 1974. 3. sz. 127–130. p.
4. MÁNDY Gábor: A társadalomtudományi művek beszerzésének vizsgálata. = Könyvtári Figyelő, 1975. 6.sz. 624–634.p. ; KATSÁNYI Sándor: A társadalomtudományi irodalom forgalmazásának változásai a közművelődési könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő, 1975. 4.sz. ; SÁRDY Péter: A megyei könyvtárak és a társadalomtudományi tájékoztatás. = Könyvtáros, 1976. 6.sz. 346–348. p. ; MOHOR Jenő: Megjegyzések a megyei könyvtárak irodalomkutatói tevékenységéhez. = Könyvtári Figyelő, 1976. 1–2.sz. 35–40.p. ; HUSZÁR Ernőné : A megyei könyvtárak közgazdasági szakkönyvtári feladatai. = Könyvtáros, 1982. 9.sz. KÖBÖLKUTI Katalin: Tájékoztató az irodalomtudományról és a művészetekről. = Könyvtári Figyelő, 1981. 5.sz. ; PATAKY Ernő: Társadalomtudományi tájékoztatás egyes megyei könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő, 1977. 1–2.sz. 25–35. p.
5. L. a Mándy Gábor fejlesztési elképzelései (Szakrészleges szolgáltatások a közművelődési könyvtárakban. OSZK–KMK, 1982. 31 p.) alapján folyó vitát a Könyvtári Figyelőben: 1982. 4.sz. és 1983. 2–3.sz. szám, Horváth Tibor, Papp István, Kiss Jenő, Takács Miklós, Szita Ferenc, Kolozs Ibolya és Urszin Sándor cikkei.
6. Sz. NAGY Lajos: Az OMKDK információs kiadványai és szolgáltatásai a megyei könyvtárakban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 1980. 11.sz. 453–460.p.
7. Sz. NAGY Lajos: Újra előtérben a hivatali szakkönyvtárak ügye. = Könyvtári Figyelő, 1981. 5.sz. 341–349.p.
8. Ezúton is szeretném megköszönni a hét megyei könyvtár igazgatójának a felméréshez nyújtott segítségét, a könyvtáros kollégáknak (Csöry Lászlóné, Kabainé Tokácsli Boglárka, Magyar Józsefné, Pallósiné Toldi Márta) a kérdőív megválaszolását, illetve a szóbeli tájékoztatást (Köbölküti Katalin és a győri megyei könyvtár Mónus Imre igazgatóhelyettes vezette többtagú kollektívája).
9. PAPP István: A szakrészleges közművelődési könyvtár modelljéről. = Könyvtári Figyelő, 1983. 2.sz. 157.p.
10. SÁRDY Péter 4. pontban hivatkozott cikke.
11. FUTALA Tibor – HORVÁTH Tibor – PAPP István: Együttműködés vagy rendszerszervezés? = Könyvtári Figyelő, 1983. 5.sz. 455–470.p.

AZ IFLA TOKIÓI KONFERENCIÁJÁNAK (1986. augusztus 25–30.) témája: A XXI. évszázad felé: a könyvtárügy új horizontjai. Altémák: Az új információhordozók hatása. Változások a könyvtári szolgáltatásokban. Változások a könyvtár használói körében. Változások a könyvtárigazgatásban. Könyvtárosok és információs szakemberek nevelése és képzése. Nemzetközi hozzáférés és együttműködés az online információs szolgáltatásokban. Nyomatott és nem-nyomatott információhordozók konzerválása és megőrzése. Szorosabb együttműködés a fejlett és a fejlődő országok között. A könyvtári szolgáltatások fejlesztésének követelményei az egyes országokban. A könyvtárosság új filozófiája. IFLA Journal. 1984. 3.no.